

Шляхи ознайомлення молодших школярів з новим англомовним граматичним матеріалом

У статті розглядається питання використання найраціональніших шляхів ознайомлення молодших школярів з новим англомовним граматичним матеріалом з урахуванням їхніх психофізіологічних особливостей.

Ключові слова: іноземна мова, етап, ознайомлення, шляхи, підходи, молодші школярі, психофізіологічні особливості, початкова загальноосвітня школа, граматичний матеріал, граматичні структури.

Перехід України в нове тисячоліття ознаменувався значними змінами в галузі освіти. Розширення та зміцнення міжнародних зв'язків нашої держави роблять іноземну мову (ІМ) реально необхідною в усіх сферах суспільного життя людини. Тому впровадження викладання ІМ у початковій школі є однією з нових характерних рис сучасної загальноосвітньої школи.

Навчальний процес з ІМ передбачає три основні методичні етапи:

- 1) етап ознайомлення з новим іншомовним матеріалом (мовним, мовленнєвим) або етап презентації іншомовного матеріалу, в іншій термінології;
- 2) етап тренування, необхідний для формування відповідних навичок і вмінь;
- 3) етап практики у застосуванні матеріалу, що вивчається, у процесі вирішення учнями комунікативних задач.

На кожному з етапів використовують відповідні методи-способи. Але в межах нашої проблеми розкриємо особливості етапу ознайомлення з новим іншомовним матеріалом.

Етап ознайомлення (презентації) – це демонстрація (показ) нового матеріалу та способів оперування ним. Під *демонстрацією (показом)* як методом викладання в методиці [16:114 – 115] розуміють будь-яку форму презентації нового матеріалу (усну, письмову, комбіновану, за допомогою наочності, в тому числі аудіо-візуальних засобів) різного рівня організації (від звука, слова, фрази до зразків монологічного та діалогічного мовлення), а також демонстрацію відповідних дій оформлення та оперування з метою ознайомлення учнів з ними. Як відомо, демонстрація співвідноситься з ознайомленням. Ознайомлення, як метод учіння, разом з одиницями іншомовного навчального матеріалу і діями його реалізації становить комплекс свідомих дій, що порівнюються з показом: чуттєве сприйняття, осмислення та проговорювання у внутрішньому мовленні. Отже, показ головним чином апелює до чуттєвого сприймання (слухового, зорового, моторного та різних способів їх поєднання). Але демонстрація іншомовного матеріалу, в тому числі й граматичного, супроводжується ще й поясненням, яке, у свою чергу, апелює до

мислення. Тому під поясненням як методом діяльності вчителя розуміють розкриття закономірностей певної мовленнєвої дії або серії дій, виділення їх суттєвих ознак (орієнтирів), а також організацію самостійного пошуку учнями цих орієнтирів з метою стимуляції їх розумової активності, необхідної для успішного засвоєння навчального матеріалу. Тому пояснення співвідноситься з роздумом, міркуванням, яке має форму інструктажу або коментаря.

Аналіз прийомів навчання англійської мови дітей молодшого шкільного віку, труднощів засвоєння ними англомовного граматичного матеріалу, зафіксованих нами під час проведення наукового спостереження за навчальним процесом у 2 – 4-х класах середньої загальноосвітньої школи № 35 м.Чернігова та середньої загальноосвітньої школи № 78 м.Києва, а також різні підходи щодо презентації граматичного матеріалу в чинних підручниках з англійської мови для початкової школи спонукають до більш детального дослідження цього питання з урахуванням психофізіологічних особливостей молодших школярів. Тому *метою* статті є з'ясувати найраціональніші прийоми ознайомлення учнів початкової загальноосвітньої школи (ПЗШ) з англомовним граматичним матеріалом з урахуванням їхніх психофізіологічних особливостей та обґрунтувати доцільність їх застосування.

Грамматичні структури (ГС), передбачені Програмою для вивчення у ПЗШ, належать до активного граматичного мінімуму, а отже, і вживаються в усіх видах мовленнєвої діяльності (МД) – аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Оскільки кожна структура має функціональну та формальну сторони, за кожною ГС закріплюються певні функції (називати предмети або осіб, вказувати на наявність предмета у певному місці, виражати дію, що відбувається в момент мовлення, або минулу дію тощо). Тому вчитель при ознайомленні молодших школярів з новою ГС повинен передусім звернути їхню увагу на функцію цієї ГС, а вже форма має засвоюватись в нерозривній єдності з функцією.

Т.В. Бабенко стверджує, що учнів початкової школи не слід навчати ГС окремо від цілого контексту, а повідомляти їх у контексті, вже знайомому молодшим школярам. На етапі ознайомлення вчитель показує учням форму та значення певної ГС, не повідомляючи його і використовуючи уявну або реальну ситуацію спілкування [1:25 – 26].

Враховуючи той факт, що мовлення за своєю природою є ситуативним, молодших школярів слід знайомити з новими ГС у типових ситуаціях мовлення: реальних та уявних, створених різними засобами – за допомогою вербального опису, графічного, ілюстративного, предметного або дійового унаочнення. Як зазначає

С.В.Роман, застосування іграшок, малюнків, дій, тобто графічних та ілюстративних опор, покликано забезпечити мовленнєву ініціативу дітей і є підказкою учням, про що і як говорити, що читати, слухати, писати. Моделюванню ситуацій спілкування допомагає використання ляльок (пальчикових, звичайних), іграшкових тварин, масок, предметів побуту, особливо іграшкових телефонів, а також тих засобів унаочнення, які діти готують власноруч (картки з буквами, знаками транскрипції, малюнки з відповідними підписами, колажі, комікси тощо). Але для ознайомлення з граматичними сигналами мовлення, порядком слів у реченні тощо особливо цікавим є використання кубиків та автентичних відео [16:74].

У методиці за редакцією В.М.Філатова зазначено, що ознайомлення з певним граматичним явищем означає для учнів усвідомлення, осмислення *функції* цього явища, його ролі у мовленнєвому спілкуванні, *граматичного значення*, тобто того змісту, який воно у собі несе, і, нарешті, особливостей *граматичної форми*, яка покликана для вираження граматичного значення, комунікативного наміру мовця [10:363]. Етап ознайомлення молодших школярів з певним граматичним явищем/структурою характеризується введенням цілої системи опор, яка передбачає використання казкового сюжету, який динамічно розвивається, прийому персоніфікації по відношенню до ряду граматичних явищ (наділення тварин, предметів, загальних понять (загальних граматичних явищ) людськими якостями та властивостями), малюнків, підкреслювання граматичних явищ, схем у вигляді геометричних фігур, які ілюструють структурно-функціональні типи простих речень [10:365]. На ефективність застосування прийому персоніфікації вказує і О.О.Коломінова: діти краще засвоюють базові граматичні поняття, якщо вони подаються в образній, персоніфікованій формі. Наприклад, “Міс Граматика”, “брати артикли”, український король дієслів “бути”, англійський король дієслів “бути” тощо [7:159]. На доцільності використання образів у вигляді казкових персонажів під час ознайомлення учнів з новими ГС наголошує також автор статті К.Бурк [17]. А вільне маніпулювання геометричними фігурами і схемами без труднощів дозволяє учням початкових класів уявити рамочну конструкцію побудови речення за допомогою добре відомих геометричних фігур, що є власне схематичним правилом, яке ефективно використовується поряд з вербальним під час формування англійської граматичної компетенції (АГК) у молодших школярів. Окрім того, як зазначає В.М.Філатов, широкого розповсюдження у практиці творчо працюючих учителів набувають мнемотехнічні прийоми, які спираються на комбінування мовної та немовної інформації і допомагають учням сконструювати у пам’яті міцну систему зв’язків між граматичним явищем і тим образом, яке він асоціює з ознаками певної

ГС [10:371].

В.Г.Куліш, у свою чергу, зазначає, що граматичний матеріал учням початкової школи доцільно презентувати у вигляді правил, моделей, поєднань правило + модель, мовленнєвий зразок (МЗ), а також лексичним способом (у вигляді словоформ) на основі порівняння з рідною мовою, співставлення нових для учнів явищ ІМ з вже вивченими явищами цієї мови, всебічного розкриття сутності граматичного явища, об'єму його значень і засобів вираження [8:110 – 111].

Аналіз науково-методичних і нормативних джерел [2; 5:18; 13:14; 14; 15:22], а також навчально-методичних комплексів (НМК) з англійської мови для ПЗШ свідчить про те, що у більшості базових вітчизняних підручників з англійської мови для початкової школи домінує імпліцитний, наслідуваний підхід до засвоєння англомовного граматичного матеріалу. Згідно з цим підходом всі граматичні явища, які вивчаються у 2 – 4-х класах, рекомендовано опановувати на рівні лексичних одиниць. А отже, граматичний матеріал має повідомлятися учням без пояснень граматичних правил, тобто імпліцитно (інтуїтивно) шляхом сприймання МЗ у комунікативних ситуаціях, а правильність мови повинна формуватися за рахунок багаторазового вживання мовленнєвих структур. Але ми погоджуємося з думкою О.О.Коломіної, що імпліцитний підхід до раннього навчання граматичного аспекту мовлення не має теоретично обґрунтованої методології, не наводяться аргументи щодо його впливу на успішність вирішення провідних задач початкової освіти, на виконання вимог Державного стандарту початкової загальної освіти (2005 р.) щодо спрямованості навчального процесу на всебічний розвиток молодших школярів, на повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності (мотиваційним, змістовим, процесуальним, за визначенням О.Я.Савченко), поза увагою залишається питання узгодження навчання граматики за імпліцитним підходом з провідним положенням освітньої галузі “Мови і література”, до якої належить іноземна мова, особливо з можливостями врахування набутого досвіду дітей з граматики рідної мови [7:155].

Але натомість сучасні методичні дослідження раннього шкільного (М.З.Біболєтова, І.Л.Бім, Н.Д.Гальскова, Н.В.Добриніна, О.А.Ленська, С.В. Логунова, О.Й.Негневицька, З.М.Нікітенко) та дошкільного (Н.А.Горлова, Р.Роуз, Т.М.Шкваріна) навчання англійської мови аргументують доцільність принципово іншого, свідомого, із застосуванням правил, підходу до навчання учнів початкової школи граматичного матеріалу, “підходу, в якому навчання граматики поєднується з формуванням понятійного мислення дитини, розвитком її особистості і набуттям практичних комунікативних умінь” [7:155]. Послідовність організації ознайомлення

граматичного матеріалу у початковій школі дедуктивним способом може бути такою: пояснення – правило-інструкція – МЗ. До того ж, наукове спостереження за ходом уроків англійської мови у 2 – 4-х класах дає можливість стверджувати про доцільність використання правил під час ознайомлення учнів з частково схожими, протилежними та специфічними явищами ІМ, оскільки у більшості випадків учні не в змозі вивести ці правила самостійно, прямим методом. Граматичні правила, введені на основі аналогії, засвоюються молодшими школярами міцніше порівняно з граматичними явищами, оволодіння якими здійснюється на основі інтуїтивних форм роботи. Дії за аналогією порівняно з імітацією мають вищий ступінь усвідомлення, оскільки надають можливість вибору одиниць мови із запропонованого матеріалу для мовлення і необхідного для вживання у певній мовленнєвій/навчальній ситуації. Імітація ж означає будь-яку дію, відтворювану за вчителем без розуміння способів її виконання. Тому, на нашу думку, введення іншомовного граматичного матеріалу на основі аналогії з раніше засвоєними граматичними явищами і внутрішньомовного співставлення є більш ефективним способом презентації мовного матеріалу порівняно з інтуїтивними формами роботи.

Але дедуктивний підхід ще не знайшов належної реалізації у чинних вітчизняних підручниках з англійської мови для початкової школи, тому значні можливості формування АГК в учнів ПЗШ за цим підходом залишаються не реалізованими. Несформованість у молодших школярів необхідного рівня понятійного мислення на пропедевтичному етапі формування граматичної навички становить головну перешкоду при створенні орієнтовної основи подальших правил відповідних дій. Тому цілеспрямований розвиток понятійного мислення на початку вивчення ІМ є вирішальним фактором навчання дітей 6 – 8-ми років граматичного аспекту мовлення на комунікативно-когнітивній основі.

Отже, питання ознайомлення молодших школярів з новим граматичним матеріалом залишається дискусійним, методисти різних шкіл вирішують це питання по-різному.

Американські методисти N.Bailey, S.Krashen, C.Madden, F.Newmeyer, W.Rutherford, аналізуючи індуктивний та дедуктивний підходи в рамках експліцитного напрямку, дійшли висновку, що під час навчання граматики ІМ повинно мати місце також несвідоме її засвоєння. А для такого засвоєння необхідне “занурення” у мовне середовище, де, перш за все, наголос буде робитися на смислову сторону явища, тобто на його функцію. Для цього недостатньо лише декількох прикладів як при індуктивному підході, де засвоєння правила відбувається спочатку несвідомо в ході багатьох занять, потім виникає, так зване, “відчуття

правильності вживання”, а тільки потім учні дізнаються, що вони засвоїли.

В межах імпліцитного напрямку виділяють структурні методи, коли вивчаються не граматичні явища, а структурні моделі (або МЗ), комунікативні, інтенсивні та інші методи [12:61].

В рамках комунікативного методу головним під час презентації граматичного матеріалу є показ функціонування його у МД (з боку вчителя) і усвідомлення функціональних і формальних особливостей цього матеріалу (з боку учнів). Враховуючи психофізіологічні зміни, що відбуваються у розвитку молодших школярів, можна стверджувати, що розуміння граматичного матеріалу відбувається завдяки конкретизації та ілюстрації. Задовольняючи природні та психічні потреби їхнього мозку, логічно буде організувати пояснення нового граматичного матеріалу таким чином, щоб учні шляхом логічних міркувань, порівняльного аналізу наявної у них інформації, спираючись на вже набутий досвід в рідній та іноземній мовах, під керівництвом учителя, робили висновки про функціональні і формальні особливості явищ, що вивчаються, формулювали правила. На наш погляд, таким прийомом пояснення і засвоєння нового граматичного матеріалу є *евристична бесіда* (термін Р.К.Міньяр-Белоручева).

Враховуючи психофізіологічні особливості учнів ПЗШ під час формування у них АГК, даних наукового спостереження, лінгвістики, психології та фізіології про причини виникнення труднощів засвоєння англомовного граматичного мінімуму молодшими школярами, ми дійшли висновку, що саме диференційований індуктивно-дедуктивний підхід до навчання граматичних явищ різної типологічної труднощі є найбільш ефективним.

Прийшовши свого часу до аналогічного висновку, О.І.Безлюдний згідно з положеннями, що всередині ІМ так, як і під час співставлення двох мов, є аналогічні і інтерферуючі явища, а також механізми іншомовної МД функціонують на основі трьох видів навичок [6:146 – 148], виділяє такі способи введення граматичного матеріалу:

- 🌐 з опорою на інтуїтивні форми роботи;
- 🌐 з опорою на правило з використанням міжмовного та внутрішньомовного співставлення ;
- 🌐 з опорою на позитивне міжмовне перенесення з використанням міжмовного співставлення;
- 🌐 з опорою на позитивне внутрішньомовне перенесення з використанням внутрішньомовного співставлення [3:99].

Окрім того, під час формування у молодших школярів понять або уявлень на

ІМ опору на рідну мову учнів, тобто опору на емпіричні уявлення дітей про комунікативні функції граматичних явищ, більшість з яких має відповідності в рідній мові (граматичні категорії часу, числа тощо), або про систему рідної мови в цілому, радять використовувати й деякі інші методисти (М.З.Біболетова, І.Л.Бім, Н.Д.Гальскова, Н.В.Добриніна, О.А.Ленська, З.М.Нікітенко, Р.Роуз).

Провідні дослідники раннього шкільного навчання ІМ рекомендують організувати ознайомлення з новим граматичним матеріалом у формі цікавих “проблемних історій”, текст яких складений з метою привернути увагу молодших школярів засобами рідної мови до універсальних явищ і допомогти їм зрозуміти, що незалежно від конкретної мови люди завжди використовують “спеціальні сигнали” для вирішення різних намірів спілкування [11:39].

Ми цілком погоджуємося з думкою О.О.Коломінової про те, що ознайомлення учнів ПЗШ з англомовним граматичним матеріалом має бути вмотивованим, підкріпленням цікавою ігровою ситуацією/завданням, увага учнів має бути скерована на з’ясування та усвідомлення функції певної ГС [7:157], але на наш погляд, на цьому етапі пояснення вчителя щодо функції та форми нової ГС із застосуванням правил-інструкцій, а також елементів пошукової діяльності учнів, її подальше розпізнавання та диференціація повинні супроводжуватися евристичною бесідою, яка, на нашу думку, сприятиме розвитку творчого мислення молодших школярів, оскільки евристичні бесіди покликані розвивати в першу чергу творче мислення учнів. Як зазначає І.Я.Лернер, “творче мислення передбачає інтуїцію, осяяння, так зване “ага”-мислення...” [9:78]. В основі евристичної бесіди покладено використання евристики, “ага-ефекту”, коли учня підводять до здогадки, відкриття. В теорії проблемного навчання свій розвиток отримав евристичний метод, який визначають як “систему регулятивних правил підготовки навчального матеріалу і проведення евристичної бесіди (або дискусії, або дидактичної гри) з метою організації самостійної роботи учнів щодо засвоєння частини навчального матеріалу шляхом вирішення проблемних пізнавальних задач” [4: 170].

Оскільки евристична бесіда включає поряд з усними також і письмові елементи, на нашу думку, це забезпечить участь всіх без винятку учнів у процесі аналізу граматичних явищ, у формулюванні узагальнень і правил утворення або вживання ГС, що вивчаються. Письмові завдання допомагатимуть учням зняти психологічний бар’єр страху перед усним висловлюванням і більш чітко сформулювати свої думки.

Отже, оскільки до граматичного мінімуму для початкової школи включені також і загальні поняття, повноцінне осмислення і розуміння яких передбачає у дітей 7 – 8-ми років досить високого рівня сформованості та розвитку понятійного,

словесно-логічного мислення, яке формується та досягає достатнього рівня лише до 11 – 12 років, у процесі навчання молодших школярів граматичного боку іншомовного мовлення, у процесі формування іншомовних граматичних навичок, особливо на етапі створення орієнтовної основи наступних правилвідповідних граматичних дій, доводиться опиратися на ті психофізіологічні якості, які у дітей 7 – 8-річного віку вже є, тобто на яскраво виражене наочно-дійове, наочно-образне мислення, на уявлення як чуттєві, наочні образи предметів і явищ, на уяву, здатність до імітації і т.д., використовуючи найрізноманітніші види опор та евристичну бесіду, в ході якої відбувається пояснення і усвідомлення граматичного матеріалу, що вивчається, коли учні на основі лінгвістичного досвіду в рідній та іноземній мові аналізують явище, що вивчається, і самостійно роблять висновки про вживання та утворення певної ГС. Процес формування АГК слід реалізовувати на комунікативно-ігровій основі, що передбачає включення ознайомлення з граматичним матеріалом і вправління в автоматизації дій учнів з цим матеріалом у контекст їх ігрової діяльності. До того ж, ознайомлення з новим граматичним матеріалом не повинно забирати багато часу, основна частина якого має відводитися на автоматизацію під час виконання молодшими школярами тренувальних вправ, створення підсистеми яких і становить перспективу нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Бабенко Т.В. Навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – Львів: НЛУ ім. І.Франка, 2002. – 222 с.
2. Басіна А. Методика викладання іноземної мови в початковій школі. – К.: Шкільний світ, 2007. – 126 с.
3. Безлюдный А.И. Обучение грамматике английского языка на начальном этапе средней общеобразовательной школы: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1988. – 254 с.
4. Берман И.М. Способы описания грамматического материала // Основы методики преподавания иностранных языков. – К., 1986. – С. 170 – 186.
5. Буренко В. Об'єктивні умови переходу початкової школи на нову структуру і зміст навчання (поради методиста) // Іноземні мови в навчальних закладах. – 1 – 2'2002. – С. 18 – 22.
6. Зимняя И.А., Леонтьев А.А. Психологические особенности овладения иностранным языком // Тезисы докладов и выступлений на международной конференции преподавателей русского языка и литературы. – М., 1969. – С. 146 – 148.

7. Коломінова О.О. Проблема формування англомовної граматичної компетенції учнів початкової школи // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, № 811. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків: Видавничий центр ХНУ. – 2008. – Вип. 55. – С. 154 – 160.

8. Кулиш В.Г. Курс лекцій по методике преподавания английского языка в начальной школе для педагогических училищ и колледжей: Учеб. – метод. пособие. – Донецк: Юго – Восток, 1999. – 169 с.

9. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.

10. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей / Под ред. В.М.Филатова. – Ростов н / Д: Феникс, 2004. – 416 с.

11. Никитенко З.Н. Технология обучения грамматике для детей 6 лет в 1 классе средней школы // ИЯШ. – 1992. - № 5 – 6. – С. 39 – 47.

12. Ницецкая О.Н. Обучение грамматическому материалу и его организация в учебнике “English through communication” для 7 и 8 классов ср. школы: Дис. ... канд. пед. наук. – К., КГЛУ. – 1998. – 160 с.

13. Петько Л.В. Проблеми шкільного підручника з англійської мови // Іноземні мови. – 2007. – № 3. – С. 14 – 15.

14. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Іноземна мова. 2 – 12 класи. 5 – 12 класи (2 – га іноземна мова). – К.: Перун, Ірпінь, 2005. – С. 12 – 41.

15. Редько В. Молодші школярі ... Які вони? / Залежність ефективності навчання іноземних мов учнів початкової школи від їхніх вікових особливостей // Іноземні мови в навчальних закладах. – 1'2003. – С. 22 – 30.

16. Роман С.В. Методика навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2005. – 208 с.

17. Bourk K. Teaching Grammar to Young Learners. – Режим доступу: http://www.oup.com/elt/catalogue/guidance_articles/14867483?cc=gb#one.

The article deals with the most appropriate ways of introducing new grammar material to young learners taking into account their psychophysiological peculiarities.

Key words: a foreign language, a stage, introducing, ways, approaches, young learners, psychophysiological peculiarities, primary comprehensive school, grammar material, grammatical structures.

